

**АТРИБУТИВНА ФУНКЦІЯ ОРУДНОГО ВІДМІНКА
В ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ**

(присубстантивна та придієслівна позиції)

doi: 10.12958/2227-2631-2021-1-43-38-46

Олена Юсікова,

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу діалектології

Інститут української мови НАН України

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9352-2008>

У статті з'ясовано структурно-семантичні особливості атрибутивів у формі орудного відмінка в говірках Закарпаття. Розглянуто атрибутиви, що називають ознаки окремих дій, ситуацій об'єктивної дійсності. Виділено функційну сутність атрибутивного орудного в ад'єктивній і адвербіальній позиціях. Метою пропонованої статті є висвітлення формально-синтаксичних особливостей та семантичних виявів периферійної зони атрибутивності, зокрема присубстантивних атрибутивів з посесивною семантикою, з семантикою порівняння, придієслівних атрибутивів з семантикою способу дії у формі орудного відмінка. Атрибутиви у формі орудного відмінка в досліджуваних говірках характеризують різноманітні ситуації і зберігають семантико-морфологічні зв'язки з вихідними словами, словосполученнями і реченнями. Вони можуть бути синонімічними з іменниками в інших непрямих відмінках або з дієслівними конструкціями у формах підрядних означальних речень. З конкретною предметною співвіднесеністю атрибутивів у формі орудного відмінка пов'язана їхня властивість передавати змінну, тимчасову, ситуативну ознаки. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) установити вихідне семантично елементарне речення, яке лежить в основі атрибутивної синтаксеми, лексичні значення опорного й залежного компонентів; 2) з'ясувати функційно-семантичне значення атрибутивної синтаксеми. У межах атрибутивних компонентів у формі орудного відмінка виділяємо групи, серед яких: назви характерних рис зовнішності людини, назви способів виробничих процесів, назви зовнішніх характеристик руху в просторі, частин одягу, взуття, частин предметів хатнього вжитку, характеристики як результати дії, назви узагальненої характеристики дії і ситуації загалом, зовнішньої характеристики людини чи тварини, назви зовнішньої характеристики рослини, назви якісної характеристики окремої дії тощо.

Ключові слова: атрибутив, говірки Закарпаття, категорія ознаки, номінація, орудний відмінок.

The article is devoted to the attributive function of the instrumental case in the dialects of Transcarpathia region. The article clarifies the structural and semantic features of the attributive in the form of the instrumental case in the dialects of the Transcarpathia. The attributives, which are called signs of individual actions, situations of objective reality, are considered. The functional essence of the attributive creative in the adjective and adverbial positions is highlighted. The purpose of this article is to highlight the formal syntactic features and semantic manifestations of the peripheral zone of attributiveness, namely, the intrinsic attributive with possessive semantics, with the semantics of comparison, adverbial attributives with the semantics of the mode of action in the form of the instrumental case. Attributive syntaxemes in the studied dialects characterize various situations and retain semantic and morphological connections with output words, phrases and sentences. They can be synonymous with nouns in other indirect cases or verb constructions in the forms of subordinate attributive sentences. Their property to convey variable, temporary, situational signs is associated with a specific subject correlation by the attributive in the form of the instrumental case. Achieving this goal involves solving the following tasks: 1) to establish the original semantically elementary sentence that underlies the attributive syntaxeme, the lexical meanings of the supporting and dependent components; 2) find out the functional and semantic meaning of the attributive syntaxeme. Within the framework of the attributive components in the form of the instrumental case, groups distinguished, among which: the names of the characteristic features of a person's appearance, the names of the methods of production processes, the names of the external characteristics of movement in space, parts of clothing, shoes, parts of objects household items, characteristics as a result of an action, the name of a generalized characteristic of an action and a situation as a whole, an external characteristic of a person or animal, the name of an external characteristic of a plant, the name of a qualitative characteristic of an individual action, and the like.

Key words: attributive, dialects of the Transcarpathia, category of attribute, nomination, the instrumental case.

Вступ. У сучасному мовознавстві актуальним є дослідження периферійних зон функційно-семантичної категорії атрибутивності. Атрибутивність досліджували О. Кубрякова (Кубрякова, 1997), А. Грищенко (Грищенко, 1978), В. Горпинич (Горпинич, 1999), К. Городенська (Городенська, 1991), І. Вихованець (Вихованець, 1988), Є. Карпіловська (Карпіловська, 2006) та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі проблематика категорії атрибутивності продовжує залишатися предметом наукових зацікавлень лінгвістів, зокрема А. Загнітка (Загнітко, 2014), О. Кульбабської (Кульбабська, 2010), О. Межова (Межов, 2011), Т. Слободинської (Слободинська, 2014), які розглядають категорію атрибутивності з позицій функційно-семантичного синтаксису.

За формальними атрибутивними відношеннями нерідко приховано різнотипні семантико-синтаксичні відношення.

Методи дослідження. У межах функційно-семантичного підходу оперуємо в роботі описовим методом та методом структурного аналізу. Функційна сутність атрибутива – називати ознаки, властивості предметів, дій, ситуацій об'єктивної дійсності. Як відзначає К. Городенська, на атрибутивне функціонування іменникових форм впливає характер відмінкових значень (Городенська, 1999, с. 184).

Мета нашої статті – простеження семантико-синтаксичної функції атрибутивних синтаксем у формі орудного відмінка. Однією з доміантних функцій орудного відмінка в межах поля атрибутивності є функція відносної атрибутивності. **Завдання** розвідки: 1) встановити вихідне семантично елементарне речення, яке лежить в основі атрибутивної синтаксеми, лексичні значення опорного і залежного компонентів; 2) з'ясувати функційно-семантичне значення атрибутивної синтаксеми.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження виконано на матеріалі українських говірок Закарпатської області¹ (Грицак, 2017), граматична і семантична структури яких ще не вивчалися з погляду функціонування атрибутивних одиниць. Характеризуючи атрибутиви загалом як одиниці семантико-синтаксичного рівня мови, можемо провести паралель з класифікацією ад'єктивів, запропонованою І. Вихованцем, який виділив семантико-граматичні розряди: первинних (виражають якісний стан предмета) і вторинних ад'єктивів (ознака має похідний характер і формується через відношення, зокрема й до дії) (Вихованець, 1988, с. 155). У межах функційного поля атрибутивності представлені форми орудного відмінка, що репрезентують широкий спектр семантичних відношень. Атрибутивні синтаксеми орудного відмінка є вторинними синтаксемами, перехідними одиницями від синтаксичної до морфологічної транспозиції. Основними типами атрибутивних синтаксем є: соціативно-посесивні, синтаксеми порівняння, адвербіальні синтаксеми способу дії.

Аналізуючи соціативно-посесивний орудний відмінок, К. Городенська (Вихованець, Городенська, Русанівський, 1983, с. 198) зазначає, що він семантично неоднорідний, і пояснює це явище широким лексичним наповненням відмінкової форми. Класифікація, запропонована дослідницею, є універсальною і цілком може бути застосована до досліджуваного нами діалектного матеріалу говірок Закарпаття. Соціативно-посесивний орудний атрибутивний у досліджуваних говірках є значеннєво розгалуженим, що зумовлене лексичним наповненням відмінкової форми. Наведемо приклади

¹ Використано матеріали картотеки Словника українських говірок Закарпатської області М. А. Грицака, зберігається у відділі діалектології Інституту української мови НАН України.

до кожного типу соціативно-посесивного орудного, який називає:

1. Дітей істот, за якими характеризуються їхні батьки, наприклад: *Жонá с диті́нкоў на йего м'ісц'і сидіт уперед'і, таі спросілас'е, а в'і'н ужé пўст'іў*. Бг²; *Ан:очка не"в'істочка мóйа р'ідна, із синкóм*. Бг. 2. Зовнішні і внутрішні ознаки предметів. Найчастіше в цій групі атрибутивних синтаксем функціонують одиниці у формі орудного відмінка з прийменником *з* на позначення невід'ємної належності одного предмета іншому, наприклад: *То тепér ужé, маі так'і, такé шо с тр'омá рогáми ві'ели бўли*. Бг; *Бамбёт – лáвиц'а з уп'іралом* (спинкою), *маіе лáду*. Вл. 3. Зовнішні і внутрішні ознаки людей, зокрема синтаксеми, що характеризують риси зовнішності людини, живої істоти, наприклад: *Ахлопц'і закопáла ў гнўй, от два з золотым вóлóc'ом*. Дв; *Онá така дóста велі́ка з ширóкым п'іском*. 4. Зовнішньо-архітектурні атрибути будівель, наприклад: *Такі́ми с ті́ми жерткáми та четі́ноў так'і зáлами зрóбл'е* (частини кошари для овець). Бг. 5. Частини одягу, взуття: *Купив им собі реклик* (напівпальто) *із баранком* (бараняче хутро). Лпч; *Даўно́ бўли крисан'і з бáршоном* (оксамитова стрічка). Рс; *Купиў ми н'ан'ко чіжмы з білым йак сніг білишом* (підкладка у взутті). Ол; *Фартухі с клі́н'ом та з бóрами* (зборками) *бўли*. Рс. 6. Наповнювачі місткостей: *Тоті вагони з л'ісом чи, порóжн'і чи йак, то ўни, бўли*. Бг; *Кóй іс'ме б'ы́ли мал'і та імн'áli с'ме бéнчикы* (джмелі), *та бра́ли із них міхі́р' із мéдом*. Вн; *Нéсле пóвен горне́ц з росóлом, та мáло с'а відлі́вкало*. Рс; *З винóм велі́ка бабрáч'ка, айбо зáто уплáчуיעс'а саді́ти*. Бн; *Аб'і йа ни діждáв иті́ груш віпр'атóвувати, а в мого́ н'іна три кóші с хлі́бом*. Рс; *Почáў тот копáти і вўкопаў горні́ц' іс срíблом*. ССт; *Раз лии нікат циганин, а кумá бисáгы валі́т з' пóлўденком*. Іза; *Но така́ вто блузишча, ги міх із зéрном, ото лем на стару́ жон'ишчу*. ЧПт; *Тай іграла ба́ба з дідом, загубили та́йстру с хлі́бом*. Трв; *Маў бадóўку* (бідончик) *с срíблом*. Рс; *Лéдві смо вікачали дгóрі бóчку з' півом*. Рс; *Пóвн'і бысáгы с сýром прин'іс брат с полониньі*. Клч; *У галамані́ найшли́ гóршки с пóпілом*. Кшт. 7. Основні і допоміжні складники або наповнювачі страв:

² Список скорочень назв районів досліджуваних населених пунктів: Велико-Березнянський р-н – ВБер; Воловецький р-н – Волов; Іршавський р-н – Іршав; Міжгірський р-н – Міжгір; Мукачівський р-н – Мукач; Виноградівський р-н – Виногр; Перечинський р-н – Перечин; Рахівський р-н – Рахів; Свалявський р-н – Сваляв; Тячівський р-н – Тячів; Хустський р-н – Хуст. Бг – Богдан Рахів, Бчк – нині Великий Бичків Рахів, ВБ – Великий Березний ВБер, Вл – Воловець Волов; Влс – Волосянка ВБер, Влх – Вільхівка Іршав, Вн – Вонігово Тячів, ВРк – Великий Раковець Іршав, Грд – Горонда Мукач, Дв – Довге Іршав, Дмш – Домашин ВБер, Дрт – Дротинці Виногр, Жр – Жорнава ВБер, Зн – Зняцево Мукач, Іза – Іза Хуст, Ізк – Ізки Міжгір, Кл – Кальник Мукач, Клч – Колочава Міжгір, Км – Кам'янське Іршав, Крц – Керецьки Сваляв, Кшт – Куштановиця Мукач, Лк – Луково Іршав, Лкц – Ликацари Перечин, Лпч – Липча Хуст, Лт – Люта ВБер, Мж – Міжгір'я Міжгір, Мрч – Мирча ВБер, Нгр – Негровець Міжгір, Ол – Олександрівка Хуст, Прч – Перечин, РПс – Розтоцька Пастіль ВБер, Рс – Росішка Рахів, Сн – Синевир Міжгір, ССт – Стара Стужиця ВБер, Ст – Стеблівка Хуст, Тн – Торунь Міжгір, ТПл – Тур'я Поляна Перечин, ТПс – Тур'я Пасіка Перечин, Трв – Тересва Тячів, Трн – Терново Тячів, Трц – Туриця Перечин, ЧПт – Чорний Потік Іршав, Чрн – Черна Виногр, ШЛ – Широкий Луг Тячів, Яс – Ясея Рахів.

Салат із вогурку давут' із крómпл'ом, із ус'áким дрúгим стрáвам. Мрч; Кулéшки з молóком такíм вин:íм попойíм. Рс; Спеклá мáтí бублíк з мáком, та с'а хотíлі дíтí побíти. Лкц; Варила м гиришлí з молóком. Жр; Бандуркы (картопля) з молóком. Мж; Д'íти ус'í л'убл'ат' уд^мтóпковати рíпу, токán із молóком. Вн; У бл'удовí бýло пóвно гóлубц'у із мйáсом. Ст; Так л'убл'у галушкí з брýзл'ами з цукром. Трц; Найбóльше напекóт бобал'ók (невеликí вироби з тíста), закрúчóван'а абó там бáники з мáком, абó з мармарáдом, абó з^с сýром, абó з плáнками, ўже ж^м чим-нибúд', но хто мóже, то накладé. Дмш; Анú принеси ми дéцу абó двí зóрйкы з^с пíр'ц'ом, най вýпйу, а мóже ми помóже. Изк; Ой нáпйус'а горíвочки, тó йí из^с корíн'ом. Рс. 8. Частини предметів хатнього вжитку, приладдя, знярядь праці: Гóйч'отики сун' друт'ан'í и з мáшликом. Грд; Купíла маршúв с полáманым вúхом. ВБ; Бíлцейу закр'íпл'уýт пíдгóрницю з ошййником; Дáйте ми куфэртку из бййком (печатка). ВРк. 9. Частини посуду: Несúт тотí банкí, зал'íзн'í так'í, з двомá вúхами за молóком. Бг; Вáйлíнт – такóйе бл'úдо велíкóйе, такóйе крúглойе, ги тéпша та з вухóма. Чрн. 10. Частина рослини: Агá, йа йакú найшлá косíц'у, шо ис копáчиком. Крц; Тотó березóвиц'а. Мáлен'ко водí дáти та печí там березóву кору из^с сóком. Рс.

Досить поширеними в межах присубстантивних атрибутивних синтаксем є атрибутивні конструкції з орудним соціативно-посесивним, що виражає тимчасову ознаку предмета, наприклад: *Тепér' с'а пóхопили носíти сорочкí з вíкоченим ошййком. Рс.*

Особливістю перерахованих типів атрибутивів у досліджуваних говірках є можливість супроводу іменниково-прийменникової сполуки з прикметником, на який припадає смислове навантаження, і який найбільшою мірою нейтралізує семантичні ознаки прийменника, наприклад: *Í бúли так'í фáйн'í тар'íлки памн'е^мтáйу ше бúли, та так'í с ус'ékими бúли узóрами. Бг.*

Орудний присубстантивний може виражати також атрибутивно-об'єктні відношення, наприклад: *Колí на бúру, то вíтерниц'а з грáдом, з дожд'óm. Влс.*

Розглянемо групу атрибутивних синтаксем з адвербіальною семантикою. Окрему групу становлять придієслівні синтаксеми у формі орудного відмінка з семантикою порівняння. Беззаперечним видається той факт, що іменник в орудному відмінку, який слугує для позначення способу дії через порівняння, виконуючи функцію обставини, тобто перебуваючи на першій (синтаксичній) стадії адвербіалізації, поповнює клас прислівників. В основі механізму виникнення атрибутивного значення орудного порівняльного придієслівного лежить метафоризація. Наведемо приклади атрибутивів порівняння у формі орудного відмінка в досліджуваних говірках: *Та колí с'а догадайу, шчо за л'убку мáйу, вíдит ми с'а, шчо не хóжу, сóколом лíтáйу. Та заспíвай, зашчebéчи, най ти гóлос чýйу, та минí би с'и вíділо, шо с тобóв ночúйу. Яс; Тече вода*

з-за города, тече вода клубком, ти ся бідо ни гоноруй моім давним лючком. Бчк.

Простежуємо широке коло прислівників із семантикою способу дії, що утворилися на основі форм орудного відмінка. Наведемо лише окремі атрибутивні синтаксеми в межах кожного з розрядів: а) назви способів виробничих процесів, які були характерні для регіону Закарпаття, наприклад: в'алом 'спосіб ловлі риби, коли рибалки стають в ряд і зганяють рибу в одне місце'. *Будемé ймн'ати рýбы в'алом*. Дв; *Йак гна́ли в'алом, та наймн'али мно́го рýбы*. Влх; гúзир'ом 'спосіб укладання снопів, коли нижню частину снопів викладають на край копиці'. *Йак кладéш крист, та клад' снопы́ гúзир'ом на край*. РПс; в'ікотом (в'ікотом, в'ікотом) 'вихилясом (про спосіб тримання пили під час пиляння дерева)'. *Коліс'а пілит, пілиць' с'а в'ікотом; Пилóу амері́ц'коу́ мýсай т'агну́ти в'ікотом, абі́ үсі зу́би рубáли*. Рс; *Май в'ікотом пилі́ пилóу*. Рс; б) назви зовнішніх характеристик руху у просторі, наприклад: п'ішкóм 'пішки'. *У ко́жн'і В'ідрі́ч'ки чо́тири к'іло́метри п'іті́ п'ішкóм*. Бг; скоком 'про швидкий біг коня'. *Скоком, коню, скоком, гурі́ тим пото́ком, вербу́ються файні́ хлопці́ пуд мо́ім бо́ком*. Влх; гатóлом 'швидко (про пересування людини)'. *Иде гатóлом до́лі кі́ртям*. Влс; гайтóм 'швидким бігом (про переганяння худоби)'. *Помáли, ни гайтóм гоні́ телі́цю*; в) назви-характеристики результатів дії, наприклад: горі́гóйдом (гóригóйдом) 'про дії людини, що призвели до безладдя'. *Лиши́ла м хі́жу (хату) гóригóйдом*. Кл; брайóм (брайéм) 'про складання речей у великій кількості'. *Таку́м дóн'ці́ ташку́ напакóвала, гий брайóм*. Вн; г) назви узагальненої характеристики дії й ситуації загалом, наприклад: горéзником 'щось вчинити сміхом, чудом'. *Прийшо́в думу́ горéзником*. ТПл; блúдом 'неправдиво про щось говорити'. *Блудом вично́ говориш*. Лкц; гáйном-да́йном 'багато, розкішно жити (на широку ногу)'. *Дúже газдо́вав гáйном-да́йном*. Прч; громад'óм, громадóйу 'усією громадою (про спільні дії людей)'. *Лéдві с'а громад'óм від^мпровáдили з^с хáти; Кáжут, громадóйу, лéгше й бат'ка́ бй^ети*. Бг; ворокóм 'гуртом (про спільну роботу)'. *Кой ус'і – ворокóм, та раз-два вь́збирали*. Тн; г) назви зовнішніх характеристик особи чи тварини, наприклад: голякóм (гóл'акóм) '(ходити) без одежі'. *Гóл'акóм хóдит*. Крц; *Гóл'акóм хóдит пóдвóру*. Дв; *змени*. голячкóм. *Уболо́чис'а, ни ході́ гол'ачкóм; ба́бщат'ом (ба́бчат'ом) 'про жінку, яка ходить у траурному одязі після смерті близької людини'. Умéр у ній́ оті́ц', та ба́бщат'ом хóдит*. Лкц; д) назви зовнішньої характеристики рослин, наприклад: кóрчом 'про дерево, що росте криво'. *У Кы́чери ростé берези́на корчом*. Тн; е) назви якісних характеристик окремих дій, наприклад: за одні́м ма́хом 'про сильний удар, що здатен щось розрубати'. *З-за плечá гéцнув та за одні́м ма́хом перéт'ав дривó*; бóбом 'про вживання варених овочів тощо цілими'. *Кáже, шо со́бі в то́то накладе бóбом фасóл'і та з':іст усé*.

У межах функційного поля орудного атрибутивного простежуємо і широке коло відмінкових форм іменників у ролі адвербіативів

із семантикою способу дії. До розряду назв способів виробничих процесів відносимо атрибутиви – прийменниково-відмінкові форми орудного, наприклад: з каміньом ‘про роботу у каменоломні’. Камін: *икі тоті булі л’уде, бан’ане (робітники у каменоломні), шо вічно з камін’ом р’обл’а*. Рс; з трактором ‘про роботу, що потребує перетягування вантажів’. У *бу́тин лі́пше йти́ з тра́ктором на ув’озку, йак из во́лы*. Сн; кўпками ‘спосіб посадки картоплі’. *Не та́к у вас кўпками (садять картоплю), а ў нас н’і, ў нас та́ким ... і там іде́мо йа́мка ў йа́мку, йа́мка ў йа́мку*. Бг; р’ад’о́ч’ками ‘спосіб посадки овочів’; *У р’ад’о́ч’ки, та́кі’ ота́к у, у гр’е́дку ў по́перек ... рад’о́ч’ками, сади́ли і ми поло́ли; карма́нч’іком ‘спосіб пошиття постолів’. А посто́ли та́к, туй, складу́т та́к, та туйе си́ййут іси́ййут, карма́нч’іком, іс постол’і́ў, а ўтуй тр’о́шки сбриска́йут та́к сбриска́йут*. Бг. Зовнішня характеристика руху в просторі може бути створена поєднанням його часової й просторової характеристики, наприклад: болот’о́м у те́мряві ‘про нележку дорогу вночі болот’яним шляхом’. *Ле́дві м вітала́нав болот’о́м у те́мр’аві; за́світом вели́ків ха́шчов ‘про нележку дорогу рано вранці глухим лісом’. Товды́ фо́шит’єрка из’ хло́пчиками пйшла́ за́світом вели́ків ха́шчов*. Км. У розряді назв узагальненої характеристики дії і ситуації загалом представлені узагальнені характеристики, що можуть бути виражені підрядними означальними реченнями, наприклад: из’ тр’ома́ попа́ми ‘про відспівування померлої людини за участі трьох священників’. *Йак йа, – ка́же, – умру́ , а ти мене́ ма́йеш у́провадити из’ тр’ома́ попами. Йа, ка́же, – сисе́ заслужі́ў уд’ тебе́; шахра́йством ‘про дії у шахрайській спосіб’. Мно́гі зе́млу віправо́чували, шо шахра́йством від них відобра́ли; з в’ідзна́кою ‘про диплом, який дають відміннику навчання’. І зак’інчила́ з в’ідзна́кою, на кра́сній дипло́м зак’інчила*. Бг; сел’о́м ‘(щось робили) за участі усіх сільських жителів’. *Хот’і́ли го вікуп’овувати сел’о́м*. Рс. У межах розряду назв зовнішньої характеристики людини чи тварини функціонують атрибутиви, наприклад: из’ поўным бе́бехом (шлунком) ‘про худобу, що добре напаслася’. *Коро́ва прийшла́ из’ толо́кы из’ поўным бе́бехом*. Ізк; із відзначком ‘(про народження дитини з родимим п’ятном’. *Із відзначком може ся уродити дитина*. У групі назв зовнішньої характеристики рослин простежуємо атрибутивні синтаксеми у формі словосполучень іменника в орудному відмінку з якісним прикметником, наприклад: руж’о́вым цві́том ‘про рослину, що цвіте рожевим цвітом’. *Вод’а́нка цвіте́ руж’о́вым цві́том*. Тн; білим цві́том ‘про рослину, що цвіте білим цвітом’. *Сис’ бур’а́н цвіте́ білим цві́том*. Саме прикметник є виразником характеристики стану рослини в межах атрибутива і може функціонувати і без головного компонента, наприклад: жо́втом (жовтим) ‘про рослину, що цвіте жовтим цвітом’. *Бал’анкы́ – та́кі ко́сиц’і, круглі́н’кі, жо́втом цвиту́т*. Вн. У межах розряду якісних характеристик окремих дій, процесів, станів функціонують атрибутиви, наприклад: нога́ми укругі́ ‘про спосіб розміщення на ночівлю пастухів у колибі’. *Та на четі́н’і спйе, а та*

л'їжнич'ок йак майє та ўкрійєс'є, та ўс'ї гóлови у, тудá, ўс'ї ногáми ўс'ї ўкругї. Бг; из корін'ом 'про виривання дерева разом з корінням'. Сис' бєган (огрядний здоровий чоловік) бы и бўка вырвав из корін'ом. Клч; Вітер вівернуў дєрево з' корін'ом. Рс; вóгником 'у вогні'. Богдáй тотá машїночка вóгником згорїла, повєзла т'а у чужїну, бим т'а ни від'їла. Рс (у прикладі з фольклору спостерігаємо повтор семантично близьких одиниць: вогником і згорїла, що підсилює характеристику, виражену атрибутивом); гóлосом 'про здатність гарно співати'. Йак Олєнка зáчне віспївувати та вікручувати гóлосом, та відит ми с'а, шо ангелї спївáють. Рс (у прикладі повтор семантично близьких одиниць гóлосом і віспївувати, а також порівняння зі співом ангелів підсилює характеристику, виражену атрибутивом); за глáсом 'спїваючи, без музичного супроводу'. Кїть собї поспївали, не треба мї гратї, я за своїм гласом можу танцьоватї. Лк; за кóждим слóвом 'про постійний повтор у розмові'. Пол'áнце (жителі села Поляни) за кóждим слóвом «бїгмє» кайут (кажуть). Рс.

Значну частину одиниць у межах поля атрибутивного орудного становлять метафоризовані словосполучення, що є результатом трансформації семантичних відношень: дія + знаряддя дії. Метафоризація словосполучень призводить до набуття синтаксею з семантикою знаряддя додаткової функції обставини способу дії. У приказках, зокрема на матеріалі українських говірок Закарпаття, представлено чимало одиниць, що набули функції придієслівних атрибутивів способу дії шляхом метафоризації, наприклад: Гарáзд с'а чоловіка дєржит вóлосом, а бїдá пóворозом; Не бозáр' тул'ко, а робї дїло, мєнше йазьїком, а бўлше рукáми. Лкц; Кид' мы бїли при вас, тыгдї бїло ни з йазьїком бїти, ай з' копачóм. Дмш; Трáктором орáти, ни мотїкоў махáти. Рс. Розглянута група є невичерпним джерелом народної мудрості, народного світобачення. Чимало метафоризованих форм орудного атрибутивного ми простежуємо у структурі фразеологізмів, наприклад: до горї дрїлом 'про перевернуті колоди плоту при лісосплавї'. Бўло шо й, до горї дрїлом йак дєрево, но алє вони оплáч'ували бо тот кўбик, так'ї держав'ї ўпóл'зу йшóў, водá принєсла, та л'удїн'ї платїли та тотó, йо. Бг; носом у гору 'бадьоро'. Б'їл'ш на плéчах таї уперэт нóсом у гору. Бг; нє своїим гóлосом 'дуже голосно'. Напўдивс'а та закричáв нє своїим гóлосом; йак свин'á лїхом 'у швидкому темпі'. Так мнов хлóпци вїоштелїпали (потрусили) в тáнци, йак свин'á лїхом; ітї блудєсником 'блукати'. Ідї блудєсником, ідї, бо т'а не хóчу від'їтї. Лкц; бїти пїском 'пастися, коли мало трави (про худобу)'. По голéчу бїє пьїском корóва. Вн; бїтий мїхом у гóлову 'про розумово обмежену людину'; бїти собóў 'сумувати, страждати за кимось, за чимось'. Він раз ужє биў собóў биў, йак водá камїн'ом; Тот так реве за д'їдом, так собóў бїє. Тн.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, атрибутиви у формі орудного відмінка в досліджуваних говірках характеризують широкий спектр різноманітних дій, ситуацій і зберігають

семантико-морфологічні зв'язки з вихідними словоформами, словосполученнями і реченнями. Вони можуть вступати в синонімії зв'язки з іменниками в інших непрямих відмінках або з дієслівними конструкціями у формі підрядних означальних речень. З конкретною предметною співвіднесеністю атрибутивів з семантикою способу дії у формі орудного відмінка пов'язана їхня властивість передавати змінну, тимчасову, ситуативну ознаку дій. Перспективою дослідження є повний опис атрибутивних функцій орудного відмінка в межах поля атрибутивності на матеріалі різних діалектних систем української мови.

Література

- Вихованець, І. Р. (1998). Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. К. : Наук. думка, 256 с.
- Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г. & Русанівський, В. М. (1983). Семантико-синтаксична структура речення. К. : Наук. думка, 220 с.
- Городенська, К. Г. (1991). Дери́вація синтаксичних одиниць : монографія. К. : Наук. думка, 190 с.
- Горпинич, В. О. (1999). Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. К. : Вища школа, 207 с.
- Грицак, М. А. (2017). Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області / відп. ред. П. Ю. Гриценко. К. : КММ. Вип. 1. А – Б. 380 с.
- Гриценко, А. П. (1978). Прикметник в українській мові. К. : Наук. думка, 207 с.
- Загнітко, А. П. (2014). Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки : науково-аналітичне видання. Донецьк : ДонНУ, 464 с.
- Карпіловська, Є. А. (2006). Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика : підручник. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 188 с.
- Кубрякова, Е. С. (1997). Части речи с когнитивной точки зрения. Москва : ИЯ РАН, ТГУ, 331 с.
- Кульбабська, О. В. (2010). Категорійна структура вторинної предикації: модульний курс : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 268 с.
- Межов, О. Г. (2011). Функціональні особливості атрибутивної мінімальної синтаксичної одиниці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр.* К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 7. С. 215 – 219.
- Слободинська, Т. С. (2014). Категорія атрибутивності в українській мові: особливі аспекти функціональної взаємодії. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 249 с.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2021 р.

Прийнято до друку 20.10.2021 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Волошинова М. О.